Scanned with OKEN Scanner

ATA

inescu

Mihai Eminescu

Luceafărul

POEZIE ŞI PROZĂ

Prefaţă, tabel biobibliografic
şi selectarea aprecierilor critice :
prof. dr. VLADIMIR DOGARU

Editura Ion Creangă • Bucureşti, 1980

PREFAȚA

Trepte în tematica și măiestria poeziei lui Eminescu

Distanța dintre primele și ultimele versuri, ieșite din pana lui Eminescu — ne referim la poeziile publicate în timpul vieții [1] — este, în ce privește tematica și măiestria lor artistică, enormă. Și unică în poezia română.

Primele versuri ieșite din pana lui Eminescu aparțin poeziilor *La moartea lui Aron Pumnul* și *De-aș avea...* (ambele datînd din 1866), iar ultimele, *Luceafărului* (1883).

Pentru a ne da seama de saltul uriaș, realizat de Eminescu în decurs de 17 ani (doar la atîta se reduce activitatea creatoare a celui mai mare poet român !), e nevoie să punem față-n față începutul poeziei *De-aș avea* [2] și începutul *Luceafărului.*

De-aș avea... începe prin versurile :

---

[1] Prin poeziile publicate în timpul vieții înțelegem poeziile apărute între 1866—1883 ; (în 1883, mintea poetului se-ntunecă atît de mult — datorită bolii incurabile de care suferea — încît, timp de șase ani, pînă la stingerea din viață (15 iunie 1889), se poate spune că a fost un mort printre vii).

[2] Deși publicată după *La moartea lui Aron Pumnul* (ian. 1866), prin firele germinative poezia *De-aș avea...* e mai veche : sept. 1865 (vezi *M. Eminescu : Opere*, ed. Perpessicius, București, 1939, p. 245).

...ca și eu o mare
...ă, dulce, răpitoare,
...florile din mai,
...ice dulci a unui plai,
Plai rîzînd cu iarbă verde,
Ce se leagănă, se pierde,
Unduind încetișor
Șoptind șoapte de amor..."

Muzicalitatea acestor versuri, juvenile și prin conținut și prin formă, seamănă cu ciripitul păsărilor, din primele zile de primăvară...

Dimpotrivă, începutul *Luceafărului* sună asemenea unei muzici, venită parcă din sfere supraterestre :

„A fost odată ca-n povești
A fost ca niciodată,
Din rude mari împărătești,
O prea frumoasă fată.

Și era una la părinți
Și mîndră-n toate cele,
Cum e fecioara între sfinți
Și luna între stele..."

Stăpîniți de farmecul muzicalității versurilor din *Luceafărul*, autorul lor ne apare — tot timpul cît îi citim poemul — asemenea unui astru, care din înaltul cerului strălucește, la fel ca Hyperion — „nemuritor și rece"...

În ce privește muzicalitatea versului eminescian, există un hotar, pe care urechea cititorului îl sesizează cu pre-

cizie. Acest hotar se situează, cronologic, la [illegible] anilor : 1869, care marchează sfîrșitul perioadei de [illegible] și 1870, cînd începe o perioadă nouă [3] superioară atît [illegible] fond — alcătuit din sentimente și idei, dintre care multe de valoare universală — cît și prin formă, care de acum încolo oferă exemple de fermecătoare măiestrie artistică, unice în poezia română.

Vom ilustra existența acestui hotar în evoluția muzicalității eminesciene prin transcrierea strofei cu care se-ncheie poezia : *La moartea Principelui Știrbey* (1869, aprilie, „Familia") și a strofei cu care începe poezia *Venere și Madonă* (1870, 15 aprilie, „Convorbiri literare").

Strofa ultimă a poeziei *La moartea Principelui Știrbey* este alcătuită dintr-o suită de întrebări, a căror plăcută muzicalitate este împrăștiată oarecum de răspunsul dat :

„Cine-i acvila ce cade ? Cine-i stînca ce se sfarmă ?
Cine-i leul ce închide cu durere ochii săi ?
Cine-i tunetul ce moare umplînd lumea de alarmă ?
— *Este Domnul României, Barbu Dimitrie Știrbey...*"

Cu totul altfel sună versurile din prima strofă a poeziei *Venere și Madonă*. De data aceasta, muzicalitatea e mai mult decît plăcută : prin accentele de admirație, care se desprind din text, ea se-nrudește cu acordurile dintr-un imn muzical :

„Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este
Lume ce gîndea în basme și vorbea în poezii,

[3] Perioadă, care poate fi subîmpărțită astfel : 1870—1876 ; 1876—1880 ; 1880—1883.

Văd, te-aud, te cuget, tînără şi dulce veste
'n-un cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alţi zei..."

Aşa cum am mai spus, intersecţia dintre anul 1869 şi anul 1870 constituie un moment important, echivalent cu o primă treaptă[4], nu numai în ce priveşte muzicalitatea — rezultat al măiestriei artistice — dar şi în ce priveşte tematica poeziei eminesciene.

Toate temele principale, care stau la baza creaţiei eminesciene şi care-i asigură unitatea, apar — sub formă de prefigurare — încă din perioada de debut — ulterior, poetul le-a reluat, realizînd de fiecare dată, atît în ce priveşte fondul, cît şi-n ce priveşte forma, trepte noi, superioare, — apogeul aflîndu-se, pentru multe din ele, în *Luceafărul*.

În cele ce urmează vom prezenta, succint şi-n ordine strict cronologică, treptele principalelor teme din creaţia poetică antumă eminesciană, pentru a scoate în evidenţă linia lor ascendentă.

Vom începe cu tema care constituie cheia de boltă în explicarea durabilităţii operei eminesciene : *crezul artistic*.

În perioada de debut, Eminescu şi-a expus crezul artistic în poeziile *La Heliade* (1867) şi *Amicului F.I.*[5] (1869).

Demn de relevat e faptul că, încă din fragedă tinereţe, viitorul autor al *Luceafărului* a dorit să fie poet de frunte (nu din infatuare, ci dînd curs unei vocaţii înnăscute), după cum reiese din începutul poeziei *La Heliade* :

---

[4] Alcătuită din poezii apărute-n timpul vieţii.

[5] F.I. = *Filemon Ilea*, tînăr ardelean, pe care Eminescu l-a cunoscut la Blaj, în vara anului 1866.

Scanned with OKEN Scanner

„De mi-ar permite-Apolo s-aleg dintre cunune,
Ghirlanda n-aș alege-o din flori plăpînde, june,
Ci falnica cunună a bardului bătrîn..."

Doi ani mai tîrziu, tot în perioada de debut, Eminescu își exprimă din nou crezul artistic — în *Amicului F. I.* (poezie care din acest punct de vedere poate fi considerată un testament poetic prematur) — prin idei și imagini artistice superioare :

„Voi cînd mi-or duce îngerii săi
Palida-mi umbră în albul munte,
Să-mi pui cununa pe-a mea frunte
Și să-mi pui lira de căpătîi !"

Exprimîndu-și dragostea de artă ca mai presus de orice — tînărul Eminescu se dovedește a fi frate bun cu ciobanul din *Mioriția* :

„Iar la cap să-mi pui
Fluieraș de fag,
Mult zice cu drag !
Fluieraș de os,
Mult zice duios !
Fluieraș de soc
Mult zice cu foc !"

După 1870, Eminescu și-a mărturisit crezul artistic (prin idei și imagini artistice care depășesc pe cele realizate în perioada de debut) într-o serie de poezii, fiecare din ele constituind o treaptă nouă, calitativ superioară celei pre-

Scanned with OKEN Scanner

cedente — printre care : *Epigonii* (1870), *Scrisoarea II* (1881), *Criticilor mei (1883)*[6].

Dacă atît în *Epigonii*, cît şi-n *Scrisoarea II* poetul îşi exprimă crezul artistic în mod indirect, în *Criticilor mei* el recurge la formulări cu valoare aforistică :

„E uşor a scrie versuri
Cînd nimic nu ai a spune,
Înşirînd la vorbe goale
Ce din coadă au să sune".

Patriotismul, îmbinat cu elemente de critică socială, este una din temele care l-a atras pe Eminescu încă din perioada de debut, în poeziile : *Ce-ţi doresc eu ţie, dulce România* (1867), în care domină elementul de critică socială :

„La voi covor acuma, voi suflete-amăgite,
Şi ca să vă ard fierea, o spirite-ameţite,
Blestemul îl invoc..."

Din acest punct de vedere, tînărul Eminescu merge pe urmele poeţilor generaţiei de la 1848, pentru care patriotismul şi critica socială constituie sursele principale de inspiraţie : Andrei Mureşanu, autorul marşului *Un răsunet* (cunoscut de masele populare sub titlul *Deşteaptă-te, române !)* ; Cezar Bolliac, apărătorul ţăranului iobag în *Clăcaşul* ; Dimitrie Bolintineanu, apreciat în epocă îndeosebi prin frumoasele sale legende istorice : *Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare, Mircea cel Mare şi solii* ş.a. ;

[6] Deşi tipărită pentru prima dată în ediţia Maiorescu, decembrie 1883, poezia *Criticilor mei* a fost definitivată de poet încă din 1876 (vezi *M. Eminescu : Opere*, III, ed. Perpessicius, 1944, p. 282).

Grigore Alexandrescu, atras și el de figura viteazului voievod Mircea, pe care îl va evoca în *Umbra lui Mircea. La Cozia*; și „acel rege-al poeziei, vecinic tînăr și ferice", Vasile Alecsandri, a cărui *Hora Unirii* se cîntă și în zilele noastre.

După 1869, în creația lui Eminescu întîlnim poezii, în care critica socială este axată pe elemente de meditație: *Împărat și proletar* (1874); ori *Scrisoarea II* (1881), în care elementele de critică socială sînt îmbinate cu elemente care aparțin concepției despre poezie și rolul poetului.

Cît privește *Scrisoarea III*, construită pe antiteza trecut-prezent, deși în cuprinsul ei culminează elementele de critică socială din întreaga poezie a lui Eminescu, totuși ceea ce ne fascinează la maximum, lăsîndu-ne-n suflet ecouri nepieritoare, este evocarea eroismului poporului român în lupta pentru libertate națională:

„Mircea însuși mînă-n luptă vijelia îngrozitoare
Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare;
Duduind soseau călării ca un zid înalt de suliți,
Printre cetele păgîne trec rupîndu-și large uliți;
Risipite se-mprăștie a dușmanilor șiraguri.
Ca potop ce prăpădește, ca o mare turburată —
Peste-un ceas păgînătatea e ca pleava vînturată.
Acea grindin-oțelită înspre Dunăre o mînă
Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română".

Versurile din *Scrisoarea III*, făurite cu o măiestrie artistică fără egal, prin care Eminescu evocă eroismul poporului român în lupta de la Rovine, dusă împotriva furtunosului Baiazid, constituie o cunună împletită din ramuri

Scanned with OKEN Scanner

verzi de stejar, depusă la mormîntul lui Mircea cel Bătrîn şi-al oştenilor lui, pe care vîntul timpului n-o va ofili şi n-o va îndepărta niciodată.

Poetul a evocat eroismul poporului român în lupta pentru libertate naţională — dimpreună cu încrederea în forţele-i proprii — şi în publicistica sa :

„De cînd este suflet de român pe faţa pămîntului — scrie el în ziarul *Timpul* (16 aprilie 1878) — românul a fost mîndru de a fi român şi chiar atunci cînd lumea îl privea cu dispreţ, el îşi cînta doina şi, în conştiinţa puterilor pe care le purta în sine, privea mîndru împrejurul său".

În plus — tot în cadrul publicisticii — Eminescu a elogiat vitejia ostaşilor români din timpul războiului pentru independenţă din 1877, în articolele *Oştirea română* şi *Dorobanţii* (ambele apărute în *Timpul*, primul la 8 octombrie 1878, al doilea, la 30 decembrie, acelaşi an).

Un alt factor, cu urmări dintre cele mai importante, prezent în poezia lui Eminescu — începînd din perioada de debut *(De-aş avea...)* şi pînă-n 1883, care-şi are apogeul în *Luceafărul* — este *inspiraţia din folclor*.

Poetul a cunoscut folclorul în mod direct, în următoarele momente din zbuciumata lui viaţă : în anii copilăriei, la Ipoteşti ; în timpul călătoriei, întreprinsă-n vara anului 1866, prin Ardeal [7] ; în 1869, în cadrul societăţii literare „Orientul", în 1875, ca revizor şcolar al judeţelor Iaşi şi Vaslui.

---

[7] Materialul folcloric cules cu acest prilej a fost publicat integral de Perpessicius, — în *M. Eminescu : Opere*, vol. VI, Bucureşti, 1963.

Scanned with OKEN Scanner

În toate aceste împrejurări Eminescu a cules folclor, întîi şi-ntîi pentru a-i servi ca material de inspiraţie : „Domnilor, eu sînt poet şi vreau să-mi adun material de inspiraţie“ — a răspuns el în 1866, tinerilor ardeleni, curioşi să afle ce anume îşi nota în caiete [8].

Şi-ntr-adevăr, poetul şi-a cules un bogat material folcloric din care, inspirîndu-se, a creat două feluri de poezii [9] — a) prelucrări : *Revedere* (1879), *Ce te legeni* (1883), *La mijloc de codru des* (1883) şi — b) *Călin (File din poveste)* (1876) şi *Luceafărul* (1883).

Eminescu şi-a dat seama mai bine ca oricine cît de binefăcătoare este pentru literatura cultă inspiraţia din folclor : „...O adevărată literatură trainică — scrie el într-un articol din *Timpul* (mai 1880) — care să ne placă nouă şi să fie originală şi pentru alţii, nu se poate întemeia decît pe graiul viu al nostru propriu, pe tradiţiile, obiceiurile, pe istoria lui, pe geniul lui“. [10]

Afirmaţia teoretică a lui Eminescu este confirmată de însăşi opera sa poetică : pornind de la basmul popular românesc *Fata din grădina de aur* (cules de germanul Kunish), el a creat *Luceafărul*, poem filozofic de valoare universală, aşa cum Goethe, pentru a făuri drama *Faust*, a pornit de la cartea populară germană medievală *Urfaust*, iar Lermontov, pentru a scrie *Demonul*, s-a inspirat dintr-o legendă populară caucaziană.

---

[8] *E. Dăianu : Eminescu şi Blajul*, în „Familia“, 30 iunie 1902, p. 302.

[9] Ne referim numai la poeziile publicate în timpul vieţii.

[10] *M. Eminescu, Despre cultură şi artă* (ed. cit.), p. 61.

Scanned with OKEN Scanner

În ce privește *tema dragostei* — prezentă de asemenea în poezia lui Eminescu (din perioada de debut și pînă-n 1883), precum și-n proză (cu începere însă din 1870) — precizăm că poetul plasează mai totdeauna scenele de dragoste în mijlocul naturii (trăsătură romantică).

În cele două poezii din perioada de debut *La o artistă* (1868, 18/30 august) și *Amorul unei marmure* (1868, 19 septembrie/1 octombrie), sentimentul naturii e absent, poetul exprimîndu-și doar dezamăgirea că iubește, dar nu e iubit :

„Eu singur n-am cui spune cumplita mea durere,
Eu singur n-am cui spune nebunul meu amor,
Căci mie mi-a dat soarta amara mîngîiere
O piatră să ador".

Între 1870—1883, numărul poeziilor de dragoste e foarte mare : peste 25 — dintre care amintim : *Venere și Madonă* (1870), *Floare albastră* (1873), *Dorința* (1876), *Făt-Frumos din tei* (1875), *Lacul* (1876), *Atît de fragedă* (1879), *Ce-i amorul ?* (1879), *Pe lîngă plopii fără soț* (1883), *Și dacă...* (1883), *De-or trece anii...* (1883) ș.a.

În unele din aceste poezii (și-n altele, al căror titlu nu l-am indicat), întîlnim și elemente de meditație, ca-n *Venere și Madonă*, unde apare ideea că iubirea înnobilează sufletele lipsite de noblețe morală :

„Suflete ! De-ai fi chiar demon, tu ești sfîntă prin iubire,
Și ador pe acest demon cu ochi mari, cu părul blond".

Deși conține și elemente erotice, poezia *O, mamă...* este, prin strofa întîi, cea mai reușită elegie din întreaga poezie

Scanned with OKEN Scanner

română (alcătuită numai din șase versuri !), din categoria celor în care se evocă chipul mamei :

„O, mamă, dulce mamă, din negură de vremi,
Pe freamătul de frunze, la tine, tu mă chemi ;
Deasupra criptei negre a sfîntului mormînt
Se scutură salcîmii de toamnă și de vînt,
Se bat încet din ramuri, îngînă glasul tău....
Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu".

Totul plînge în aceste versuri : plînge poetul, la amintirea „dulcei mame" ; plînge vîntul toamnei, încetinindu-și adierile ; plîng ramurile de salcîm, scuturîndu-și frunzele „deasupra criptei negre a sfîntului mormînt" ; plîng vocalele și consoanele din versuri, plîng pînă și virgulele și punctele. E un plîns jalnic, în surdină, care vine parcă din adînc de veacuri.

În ce privește *valoarea filozofică* a poeziei lui Eminescu, ea se-nfiripă începînd tot din perioada de debut — prin poezia *Speranța* (1866), precum și prin unele sclipiri aforistice, de felul acesteia, prezentă în *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie* : „Rămîne stînca, deși moare valul". Oare, cuvintele „moare valul" nu anticipează versul : „Ce e val, ca valul trece" din poezia *Glossă*, de mai tîrziu ?

Dintre toate poeziile, scrise și publicate după 1870, *Scrisoarea I* e cea mai bogată în idei filozofice.

În primele versuri, poetul exprimă, adresîndu-se lunii, ideea de universalitate a morții :

„Deși trepte osebite le-au ieșit din urna sorții,
De-opotrivă-i stăpînește raza ta și geniul morții ;"

Cu aceeaşi profunzime meditează Eminescu şi asupra genezei lumii, pe care o concepe ca născută din haos :

„Dar deodat-un punct se mişcă... cel dintîi şi singur. Iată-l
Cum din chaos face mumă, iară el devine Tatăl..."[11]

Precum şi asupra sfîrşitului a tot ce s-a născut din haos, sfîrşit care se va datora îngheţării „planeţilor", care se vor azvîrli „rebeli în spaţiu"... [12]

Tot în *Scrisoarea I* este tratată şi *drama geniului,* care va fi reluată în *Luceafărul,* unde — sub aspect filozofic şi artistic — atinge apogeul.

Eminescu a excelat în tratarea acestei teme, fiindcă a fost tot timpul conştient de propria-i genialitate (implicit de drama ce avea să decurgă din ea) încă din anii tinereţii, cînd a început să-şi formeze vasta sa cultură (filozofie, ştiinţă, literatură).

Astfel, în *Amicului F.I.* — poezie publicată în 1869, a cărei primă variantă datează însă din 1867 [13], poetul exclamă :

„Îmi tîrăsc soarta ca un vultur
Ce îşi tîrăşte aripa frîntă..."

Nu anticipează oare aceste versuri ceva din drama lui Hyperion, din *Luceafărul* ?

---

[11] Geneza lumii din haos îşi are punctul de plecare în filozofia indiană (*Rig-Veda*).

[12] Sursa acestei concepţii : teoria Kant-Laplace.

[13] Vezi *M. Eminescu : Opere* I, pp : 279—280 (ed. Perpessicius).

Scanned with OKEN Scanner

O anticipare a dramei geniului se desprinde și din nuvela *Sărmanul Dionis* (Convorbiri literare, dec. 1872) al cărei erou — inadaptabil societății meschine în care i-a fost dat să trăiască — se retrage în lumea imaginară, unde-și găsește liniștea dorită.

O altă anticipare a dramei geniului a realizat Eminescu în *Geniu pustiu* (roman postum, scris între 1868—1869 și reluat la Viena). Sub masca eroului, Toma Nour, se ascunde însuși poetul, prilej de a-și exprima sentimentele și gîndurile despre viață și lume. Se cuvine să precizăm că, deși sceptic, Toma Nour participă la revoluția din 1848 din Ardeal. Romanul cuprinde minunate descrieri de natură, unele asemănătoare cu cele din *Sara pe deal* : „Soarele era la apus, aerul începea a se răcori, (...) de-a lungul drumului de țară oamenii se întorceau de la lucrul cîmpului, cu coasele de-a spinare". [14]

Patru ani mai tîrziu, 1876, drama geniului este tratată atît în *Călin (File din poveste)*, poem în care „zburătorul cu negre plete" este numit „umbră fără de noroc", cît și-n nuvela *Cezara*. În ambele, drama geniului are un final deosebit de cel din *Luceafărul* : eroul din *Călin (File din poveste)* își găsește pînă la urmă sensul vieții, căsătorindu-se cu fata de împărat, pe care o iubise, dar o părăsise ; Ieronim, din *Cezara*, cel care la început îi spune fetei, care se-ndrăgostește de el : „Lasă-mă-n mîndria și răceala mea !" se va-ndrăgosti cu timpul și el de ea și se vor retrage

[14] Mihai Eminescu : Proză literară, ediție îngrijită de Eugen Simion și Flora Șuteu, București, 1964, p. 152.

împreună în mijlocul naturii, unde vor găsi fericirea deplină.

După 1876, cînd în viața lui Eminescu apar tot mai multe suferințe (perioada gazetăriei), drama geniului devine — ca temă poetică — tot mai atrăgătoare pentru el, însă cu un final deosebit.

Astfel, în *Scrisoarea III*, întîlnim următoarea definiție a geniului, în care poetul și-a turnat propriul calvar, din anii 1880—1881 (de cînd datează definiția la care ne referim [15] : „Geniul ? o nefericire").

În *Luceafărul*, trăsătura esențială a geniului o constituie seninătatea :

„Trăind în cercul vostru strîmt
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece".

Este știut că *Luceafărul* constituie treapta supremă a creației eminesciene.

Cel dintîi care și-a dat seama de acest adevăr a fost poetul însuși, care după opt-nouă ani de încercări, reluări și șlefuiri, a ținut să-și termine poemul, încredințîndu-l, în 1883, tiparului. [16]

---

[15] *M. Eminescu : Opere*, II, București, 1943, (ed. Perpessicius), p. 319.

[16] *Luceafărul* a fost elaborat între 1873—1874 și 1882. Prima oară a apărut în Almanahul „*României june*" (1883, aprilie) după Perpessicius în : *M. Eminescu : Opere II*, p. 370.

Scanned with OKEN Scanner

În fața acestui act de supremă încordare artistică putem afirma că, dacă Eminescu n-ar fi scris *Luceafărul*, creația lui poetică ar fi fost ca o Mînăstire a Argeșului, rămasă fără turle.

PROF. DR. VLADIMIR DOGARU

Scanned with OKEN Scanner